

Gazneli Mahmûd'un Halife El-Kâdir Billâh'a Mektubuna Göre Horasan'ın Gazneliler Tarafından Fethi

The Conquest of Khorasan by the Ghaznavids According to the Letter of Mahmûd of Ghazni to the Caliph Al- Qâdir-Bi'llâh

Emre ÖMÜR * Öz

Bu çalışmada, Sebük Tegin'in ölümünden sonra Gazne tahtına çıkan Sultan Mahmûd'un Halife el-Kâdir Billâh'a gönderdiği mektup ışığında, Horasan'ın Sâ mânîlerden alınması hususu incelenmektedir. Mektup, içerik açısından dört bölüme ayrılabilir; birinci bölümde yaratıcıya övgü, ikinci bölümde Horasan seferinin nedeni, üçüncü bölümde savaşın detayları ve dördüncü bölümde zaferin sonuçları aktarılmaktadır. Makalede, mektubun tüm bölümlerinden örnekler pasajlar şeklinde beyan edilmektedir. İfade edilen pasajlar dönemin diğer kaynakları ile karşılaştırılmış ve bu şekilde kaynaklar arasındaki farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Diplomatik içerikli bu kaydı inceleyerek, Gazneliler ile Sâ mânîler arasında Horasan üzerindeki hâkimiyet mücadelesini daha iyi anlamak mümkündür. Ayrıca aktarılan pasajlar vâsıtasıyla Sultan Mahmûd'un dinî, tarihî ve siyasî yönlerine ilişkin bazı örnekler de verilmektedir.

* Dr.

emreomur@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3771-108X

Ankara / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Gazneliler, Sâ mânîler, Gazneli Mahmûd, Horasan, Mansûr b. Nuh (II).

* Dr.

emreomur@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3771-108X

Ankara / TÜRKİYE

Abstract

In this study, in the light of the letter sent by Sultan Mahmûd, who ascended the throne of Ghazni after the death of Sebüktekin, to the Caliph al-Qâdir Bi'llâh, the issue of taking Khorasan from the Sâ mânîs has been examined. The letter can be divided into four parts of content; in the first part, praise to the creator; in the second part, the reason for the Khorasan campaign; in the third part, the details of the battle; and in the fourth part, the results of the victory are conveyed. In this article, examples from all sections of the letter are cited in the form of passages. The passages expressed were compared with the other sources of the period, and in this way, the differences between the sources were tried to be obtained. By reviewing this record, which is of diplomatic content, it is possible to understand better the struggle for dominance over Khorasan between Ghaznavids and Sâ mânîs. In addition, some examples of the religious, historical, and political aspects of Sultan Mahmûd are also given through the passages quoted.

Başvuru/Submitted: 24/02/2022

Kabul/Accepted: 01/07/2022

Keywords:

Ghaznavids, Sâ mânîs, Mahmûd of Ghazni, Khorasan, Mansûr b. Nuh (II).

Makale Bilgileri

- Etik Kurul Kararı:** Etik kurul kararından muaftır.
- Katılımcı Rızası:** Katılımı yok.
- Mali Destek:** Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
- Çıkar Çatışması:** Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Telif Hakları:** Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
- Değerlendirme:** İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
- Benzerlik Taraması:** Yapıldı – iThenticate.
- Etik Beyan:** sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
- Lisans:** Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the ethics committee approval.
- Informed Consent:** No participants.
- Financial Support:** The study received no financial support from any institution or project.
- Conflict of Interest:** No conflict of interest.
- Copyrights:** The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
- Assessment:** Two external referees / Double blind.
- Similarity Screening:** Checked – iThenticate.
- Ethical Statement:** selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
- License:** Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Emevî hilafetinin sonunu getirerek Abbâsîlerin kontrolü ele geçirmesini sağlayan ihtilalin nüvelerinin atıldığı coğrafya olması hasebiyle, İslâm tarihinde oldukça mühim bir yer olan Horasan, ihtilalin ardından bir süre boyunca doğrudan Abbâsîler tarafından yönetilmiştir. Abbâsîler açısından Horasan ile ittifak halinde diye betimlenebilecek ilişkiler henüz Halife Mansûr döneminde bozulmaya başlamış, halife, ihtilalin ve bölgenin önemli isimlerinden Ebû Müslim el-Horasanî'yi tertip ettiği bir komplonun ardından öldürmüştü (İbn Kuteybe, 2017, s. 405). Ebû Müslim'in ölümünün ardından başlayan bir dizi isyan ise Abbâsîlerin bu dönem tesis ettikleri güçlü iktidar sayesinde ciddi neticeler vermeden bastırıldı. Horasan böylece Abbâsîlerin otoritesi altında kalırken, bölgenin kaderinin gerçek manada değiştiği olaylar silsilesi yaklaşık bir asır sonra başladı. Abbâsî Halifesi Hârûn er-Reşîd'in ölümünün ardından oğulları el-Me'mûn ile el-Emîn arasında başlayan taht mücadelesinin neticesinde muzaffer olan Me'mûn, Merv'den Bağdat'a dönmek için uzun süre direndi. Zira Me'mûn kardeşini Abbâsîlerin kuruluşundaki en dinamik unsurlardan olan Horasanlıların desteğiyle yenmiş, ordusunda bölgedeki unsurlardan ziyadesiyle istifade etmiş ve onlardan etkilenmişti. O da bu desteğin karşılığı olarak bölgedeki yerel beylere çeşitli imtiyazlar vermeyi ihmal etmedi ki, bu beylerden biri Tâhir b. Hüseyin iken¹; diğeri ise kendisine Semerkant, Fergana, Herat gibi yerlerin valilikleri verilen Sâmânîler idi (Usta, 2020, s. 135; Zeki, 2020, s. 37-39).

Elde ettikleri imtiyazlar neticesinde zaman içerisinde güçlerini iyiden iyiye arttıran Sâmânî emîrleri, Horasan'ın kontrolünü ele alarak Araplar ve henüz İslamlaşmamış Türkler arasında adeta bir köprü vazifesi görmeye başladılar. Bölgede tesis ettikleri hâkimiyet sonrası irili ufaklı çok sayıda bölgesel siyasî teşekkülle ilişki içine giren Sâmânîler, özellikle Türklerden müteşekkil ordular sayesinde önemli başarılar elde ederek kısa sürede Maverâünnehir ve Horasan'ın en mühim gücü haline gelmeyi başardılar. Yine bu ordunun içerisinde neşet eden komutanlardan Alp Tegin ve gulâmı Sebük Tegin, ileride ciddi bir bölgesel güç haline gelecek olan Gaznelilerin temellerini atarak yeni bir dönemin de başlamasına vesile oldular. Sebük Tegin'in ölümünün ardından başa geçen Sultan Mahmûd ise Gazneliler adına idarenin en kıymetli zamanlarını yaşatarak önemli Türk-İslâm emîrleri arasına adını yazdırmayı başardı.

İktidar sahibi herkesin yaşadığı gibi Sultan Mahmûd da çok sayıda önemli siyasî merhaleden geçerken, çalışmanın konusu olan Horasan mücadelesi sebep ve sonuçları itibariyle sultanın siyasî yaşamı açısından en ciddi sınavlardan birine tekabül ediyordu. Öyle ki, babasının ölümünden hemen sonra kardeşi İsmâil ile giriştiği mücadele esnasında kısa süre önce yönettiği Horasan'ı Sâmânîlere kaybeden Sultan

¹ Tâhirîlerin kurucusu olan Tâhir b. Hüseyin, bizzat Halife Me'mûn tarafından el-Cezîre, Sevâd, Mısır ve Rakka gibi bölgelerde çeşitli görevlerle yetkilendirilmiştir. Bu durum Me'mûn sonrası Horasanlı unsurların arttırılan yetkilerine verilebilecek en güzel örneklerdendir (Siddiqi, 1942, s. 18). Yerel unsurların kısa süre içerisinde yetkileri arttırılmış beylere dönüşmesi ve buldukları bölgelerde bağımsızlık uğruna halktan talep ettikleri yardımı alabilmeleri, Horasan'daki kopuşun Sâmânî ve Tâhirîlerle sınırlı kalmayacağından da en büyük göstergesi olmuştur. (Hodgson, C. I, 2017, s. 586).

Mahmûd, Gazneli tahtına geçer geçmez bölgeyi geri almak için girişimlere başladı. Bu hususta oldukça kararlı olduğunu her hâlûkârda belli eden sultan, önce müzakere yöntemini denediysen de meselenin bu şekilde çözülemeyeceğini anlayınca muharebe yolunu tercih ederek bölgeyi ele geçirdi. Kazandığı zaferin ardından Halife Kâdir-Billâh'a mektup yazarak onu durumdan haberdar eden Sultan Mahmûd, bu kayıta genel diplomatik ifadelerin dışında süreçle alakalı önemli bilgileri de tarihe not düşmüş oldu.

Mektubun tamamı olayların yaşandığı süreçte hayatta olup tüm olan bitene şahitlik eden Hilâl es-Sâbî tarafından Kitâbü't-Târîh adlı eserde yayımlanırken, incelemesini yaptığımız çalışmada buradaki kayıttan istifade ettik. Zira es-Sâbî'nin tüm bu yaşananların muasırı olması ve mektubun tamamının eserde yer alması, bilginin kıymetini doğal olarak arttıran faktörlerdir. Normal şartlarda kırk cilt halinde kaleme alınan eserin günümüze yalnızca 389/393 (998-1002/1003) yıllarını ihtiva eden bölümünün ulaşması ve mektubun bu bölümde olması bizim için bir şanstır. Bu çalışmada sürecin tam manada anlaşılabilmesi için öncelikle her iki tarafın da muharebe öncesi siyasî faaliyetleri kısaca ele alınmış, akabinde yapılan müzakereler aktarılarak en sonunda Sultan Mahmûd'un Horasan'ı fethi açıklanmıştır. Yine bu çalışmada Sultan Mahmûd'un yazdığı mektubun tamamı tek bir seferde verilmek yerine ilgili bölümleri siyasî sürece uygun şekilde aktarılmış, en nihayetinde dönem kaynaklarıyla kıyaslanarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Muhteva yönünden mektubun diğer kaynaklardan en büyük farkı, bazı askerî bilgilerin detaylı şekilde aktarılmış olması olup, meseleyi başından sonuna tatbik edenin ağzından bildirerek devrin diğer kayıtları doğrulaması olsa gerektir. Özet bölümünde de zikrettiğimiz üzere, toplam dört bölüme ayırdığımız mektup, birinci bölümünde herhangi siyasî/askerî temaşaya değinmeden, besmele (bismillâhirrahmânirrahîm) ile başlayıp yaratıcıya atfedilen övgülerle devam etmektedir. Meselenin siyasî boyutunu ele almadan evvel, aşağıda iktibas ederek değerlendireceğimiz bu ibareler, Sultan Mahmûd'un dinî lafza hâkimiyetini gözler önüne sererken, kullanılan ibarelerin belirli bir bilincin ürünü olduğu hissiyatını uyandırmaktadır. Dinî ibareler açısından oldukça etkileyici bir girişin ardından, ikinci bölümde, Horasan'a yapılan seferin niçin tertip edildiği aktarılmış, "*ancak her makama layık olan dindar Sâ mânî emîrleri hayatını kaybedince, geride kıymetsiz kimseler kaldı ki işte bu geriye kalanlar kendilerini sadakat halkasının dışına attılar*" (es-Sâbî, 1919, C. IV, s. 342; Trans., Vol. VIII, s. 367) gibi ibarelerle Sâ mânîlerin el-Kâdir Billâh'a gösterdikleri itaatsiz durum gözler önüne serilmiştir. Üçüncü bölümde mücadelenin askerî yönü ele alınıp, muharebenin fiziksel şekli ifade edilirken, dördüncü ve son bölümde ise zaferin büyüklüğü özetlenerek halifeye artık tüm kapıların açıldığı, karşısında siyasî olarak kendisini tanıyan bir grubun olduğu beyan edilerek, lafz-ı celâl ile başlayan mektup hamdüsena ile bitirilmektedir.

Mezkûr mektubun siyasî yönünü incelemeyen evvel, özellikle mektubun ilk bölümünü daha iyi anlamak açısından, Gazneli Mahmûd hakkında tarihî kaynaklara yansıyan, çeşitli ilim adamlarının incelemelerine konu olan önemli bir hususiyetini aktarmakta fayda vardır. Sultan Mahmûd, babası Sebük Tegin'in de hususi gayretiyle

ciddi bir dinî eğitim almış, henüz çocukken devrin Hanefi mezhebi imamlarından Ebû Nasr Hüseyinî'nin refakatinde Kur'ân'ı hıfz etmiş, önde gelen âlimlerden biri kabul edilen el-Hinnâî'nin yanında kendisini yetiştirmiştir (Akkuş, 2019, s.353-359; Zeki, 2018, s.38). Dinî ilmini bu yaşlarda geliştiren sultan, babasının onun adına yazmış olduğu Pendâme'yi de düstur edinmiş olacak ki ciddi devlet meselelerinde kontrolü daima elinde tutmuş, yetkilileri denetlemiştir. Bu durumun en güzel örneklerinden biri, Gazneli araştırmacılarından Muhammad Nâzım'ın Sahîb-i Divânü'r-Risâlet ile ilgili verdiği mühim bilgidir. Buna göre, bürokratik yazışmalardan sorumlu olan bu görevli, nispeten daha az önemli meselelerde lisanı kullanma hakkına sahipken, ciddi yazışmaların tamamında yetki Sultan Mahmûd'un olmaktadır. Yani, sultan, önemli gördüğü meselelerde yazılacakları bizzat dikte ederek, sadece yazım işini Sahîb-i Divânü'r-Risâlet'e bırakmaktadır (Nâzım, 1931, s. 143).

“Hamd, makamı yüce olan Allah’adır. Onun hükmü ulu, yegâne, eşsiz, azametli, güçlü, kudretli ve üstündür. O Allah ki hakikati yükseltip yücelten, batılı önleyip ilga edendir. Onun planları hile ve günahın cenahını kuşatır; onun gücü ve kudreti zalim fırkaları bastırır. O Allah ki dostlarına galebe ve zafer verirken, düşmanlarını helâk ve iflasa mahkûm edendir. Onun şevketi öylesine eşsizdir ki ona mukavemet edilemez. Onun ihtişamı öylesine yücedir ki ona karşı konulamaz. O Allah ki sabrını sınyarak kendisini aldatmaya çalışana tahammül eden, ancak onu unutmuyarak hesaba çekendir. O Allah ki lütfuyla aldanana haklı çıkması için zaman veren; ancak onu unutmuyandır. Hilkat ve buyruk onun elindedir; galebe ve fetih ondandır. Övgü göklerin, yerlerin ve âlemlerin rabbi olan Allah’adır” (es-Sâbî, 1919, C. IV, s. 341-342; Trans., Vol. VIII, s. 366).

Yukarıda yazılanlara bu doğrultuda bakıp; göreve gelmesinin ertesinde, mezhebî tefrikaya rağmen hâlâ İslâm dünyasının en güçlü otoritelerinden biri olan halifeye yazılacak mektubun sultan tarafından dikte edildiğini düşünecek olursak, kullanılan lisan ve ibarelerin alelade seçilmediği, “onun gücü ve kudreti zalim fırkaları bastırır” ibaresiyle Sâmânîlerin “zalim” mertebesinde nitelendirildiği görülecektir. Batıl ve zalim olan düşmanın verilen şanslara rağmen “doğru yola” gelmemesi halinde hesaba çekildiği oldukça net bir dille ifade edilirken, Allah’ın âlemlerin rabbi olduğu vurgusuyla da otoritenin, kudretine hiçbir surette karşı konulamayanın elinde olduğu beyan edilmektedir. Hülâsa, yaratıcının övüldüğü bu bölümde, “günahkâr” olanın muhakkak cezalandırılacağı vurgulanarak ifade edilmiş, “kendisini aldatmaya çalışana tahammül eden, ancak onu unutmuyarak hesaba çekendir” ibaresiyle de hemen sonraki bölümde Sâmânîler üzerine tertip edilen seferin nedeni adeta resmedilmiştir. Öyleyse, mektubun diğer bölümlerindeki siyasî süreci daha iyi anlamak açısından, muhtasar da olsa bir tarihî anlatıma geçelim.

1. Muharebe Öncesi Gazneliler Devleti’nin Siyasî Faaliyetler

Sâmânîler Devleti içerisindeki Türk kumandanlardan Alp Tegin ve onun tayiniyle çeşitli siyasî faaliyetlerde bulunan Sebük Tegin’in gayretleriyle neşet eden Gazneliler,

ilk faaliyetlerini büyük oranda Kabulistan ve Zabulistan'da² gerçekleştirdiler. Sebük Tegin döneminde elde edilen zaferlerin bir neticesi olarak Sâmânî iç siyasetiyle de kaçınılmaz bir ilişkiye giren Gazneliler, kısa süre içerisinde fiili olarak hâlâ tabi konumunda buldukları efendilerinden daha güçlü bir konuma yükselmeye başladılar. Gaznelilerin başarıları bu minvalde Sâmânîlere tabi şekilde sürüp giderken, Sebük Tegin'in hayatını kaybetmesi ve ardından yaşananlar kısa sürede yaşanacak karmaşanın da başlangıcına tekabül ediyordu. Zira Emîr Sebük Tegin ölmeden evvel büyük oğlu Mahmûd'u değil küçük oğlu İsmâil'i veliyaht göstermiş, bu durum iki kardeş arasında muharebeye uzanacak bir süreci başlatmıştı. Babası öldüğü zaman Nîşâbur'da ikamet etmekte olan Mahmûd, kardeşinin emrîliğini kabullenmediği gibi vakit kaybetmeden harekete geçti. Muharebe yoluna temayül etmeden önce diplomatik bir girişimde bulunan Gazneli Mahmûd, Ebû'l-Hasan Hamûlî'yi kardeşi İsmâil'e elçi olarak göndererek önce babasının ölümünden dolayı duyduğu üzüntüyü belirtip taziyede bulundu ve ardından da kendisinin yaşça daha büyük olduğunu söyleyip sultanlıktan çekilmesi gerektiğini ifade etti (Utbi, 1858, s. 208-209; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VII, s. 488).³ İsmâil'in sultanlığı abisine vermek gibi bir niyeti olmadığından teklifi reddetmesi üzerine, bölgeye hareket etmekten başka çaresi olmadığı anlayan Mahmûd, Sâmânî emîri adına bulunduğu Horasan'ı terk ederek yola koyuldu. Sultân Mahmûd adına Horasan hikâyesi işte tam da burada başlıyordu.

Nîşâbur'dan yola koyulduktan sonra evvela amcası Buğracık'ın (بغراق) yanına Herât'a uğrayan Mahmûd, yaşananlar hususunda onu bilgilendirdikten sonra kendisinden destek göreceğine dair teminat aldı. Herât'ta bulunduğu sırada İsmâil ile yazışmalara devam etse de, onun tahttan herhangi bir anlaşmayla çekilmek gibi bir düşüncesi olmadığını anlamış oldu. Bu minvalde hareket eden Gazneli Mahmûd, yeniden yola koyularak bu defa Büst'e uğradı. Buranın emîri de kardeşi Nasr b. Nâsrüddeve idi. Nasr tıpkı amcası Buğracık gibi Mahmûd'a itaat ederek sultanın ordusuna katıldı. Mahmûd böylece İsmâil karşısında ittifakını güçlendirmiş, Gazne ordusunu ise yalnızlaştırmıştı (Utbi, 1858, s. 214; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VII, s.489; Mirhând, 2019, s. 46-47)

Olan biteni yakından takip eden İsmâil ise kardeşinin Büst'ün ardından Gazne'ye yürüdüğünü haber alır almaz bir süredir bulunduğu Belh'i terk ederek Gazne'ye geldi. Mahmûd, kardeşinin ardından şehrin önlerine gelirken, iki taraf surların önünde muharebeye tutuştu. Yaşananların neticesinde Mahmûd kardeşini mağlup ederek şehri ve sultanlığı ele geçirdi, kardeşini de esir aldı (Gerdîzî, 2006, s. 236; Utbi, 1858, s. 217-218; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VII, s. 489; Mirhând, 2019, s. 49). Gazneli Mahmûd iktidarını tesis edince Horasan muharebesi için yapılacak girişimlere hazır hale geldi ve birazdan bahsedeceğimiz üzere vakit kaybetmeden diplomatik girişimlere başladı.

2. Muharebe Öncesi Sâmânîler Devleti'nde Siyasî Faaliyetler

Muharebe öncesi Sâmânî siyasî faaliyetleri Gaznelilere nispeten civar devletlerle daha fazla iltisaklıdır. Zira X. yüzyılın sonları Sâmânîlerin çöküş dönemine tekabül

² Zabulistan ve Kabulistan coğrafyası hakkında daha detaylı bilgi için bk. (Kuwayama, 2000, p. 25-77)

³ Mirhând'a göre Sultan Mahmûd kardeşi İsmâil'e Gazne'nin kendisine verilmesi karşılığında Belh ve Horasan emrîliğini dahi önermiştir. (Mirhând, 2019, s. 46-47).

ederken, Gazneliler ve Karahanlıların gücünün iyice arttığı, Büveyhîler açısından ise Fars-Bağdat mücadelesinde güç dengesi her ne kadar Bağdat lehine değişse de Şiraz, Rey, Hemedân ve İsfahan hattında da Sâmânîlere nispeten daha güçlü bir yapının olduğu bir süreci ihtiva ediyordu. Böylesine çalkantılı bir durumda devleti yaklaşık çeyrek asır boyunca yöneten Nuh b. Mansûr, H. 387 yılı Receb ayında (M. Temmuz 997) hayatını kaybetti. Emîr hayatını kaybettikten sonra çocuklarından Ebû'l-Hars lakaplı (II) Mansûr b. Nuh oldukça ufak yaşta babasının yerine Sâmânî iktidarını devraldı. İktidarı devraldığı zaman babasının devrinde vezirlik yapmış olan el-Bergaşı'yi görevinde tutmaya devam eden (II) Mansûr, devletle alakalı diğer işleri de Gerdîzî ve Utbî'ye göre Fâik'e (Gerdîzî, 2006, s. 236; Utbî, 1858, s. 204); İbnü'l-Esîr ve Nüveyrî'ye göre ise Bektüzün'e (بکتوزون) teslim etmişti (İbnü'l-Esîr, C. VII, 1987, s. 489; en-Nüveyrî, C. XXV, 2004, s. 222). Tecrübesiz bir emîrin başa geçmesi Sâmânîler'in kendi içerisindeki dengesini dahi bozdu zira kaynaklar tarafından devletin önemli işlerinin teslim edildiği kimselerden biri olarak aktarılan Fâik, Karahanlı Emîri İlig tarafından Buhara üzerine akın etmesi hususunda görevlendirildi. Yanına üç bin süvari verilerek Semerkant üzerinden bölgeye gönderilen komutan, şehre doğru yürüyüşünü ısrarla sürdürünce Sâmânî Emîri (II) Mansûr b. Nuh durumdan haberdar olarak endişelenmeye başladı. Bir süre boyunca Fâik'in şehre ilerlemesinin neticelerine dair endişeye kapılan Sâmânî emîri, nihayetinde askerleriyle birlikte şehirden çıkarak Ceyhun nehrini geçmenin en makul yol olacağına kanaat getirdi ve düşüncesine uygun şekilde hareket ederek şehirden ayrıldı.⁴ Fâik ise savunmasız bir halde bulunduğu Buhara'ya kolaylıkla girerek kısa süreli de olsa hâkimiyetini tesis etti. Bu süreçte Karahanlılarla ittifak yaparak Sâmânî emîrine yaptığından pişmanlık duyan Fâik, şehir eşrafından bazılarını devreye sokarak (II) Mansûr'dan Buhara'ya geri dönmesini talep etti. (II) Mansûr da bu hususta gelen taleplerden oldukça memnuniyet duyarak Buhara'ya geldi ve kontrolü yeniden ele aldı (Utbî, 1858, s.205-206; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VII, 1987, s. 488; Cûzcânî, Vol. I, 1970, s. 49; en-Nüveyrî, 2004, C. XXV, s. 222; Usta, 2013, s. 275; Zeki, 2020, s. 64-65).

(II) Mansûr b. Nuh ile Fâik arasındaki mesele bu şekilde hallolurken, Sâmânîleri Sultan Mahmûd ile karşı karşıya getirecek siyasî gelişmeler bu süre zarfında yaşandı. Utbî'nin ifade ettiğine göre, devletin arka plandaki iki önemli yüzü olan Fâik ve Bektüzün arasında sebebi geçmişe dayanan bir düşmanlık mevcuttu.⁵ (II) Mansûr b. Nuh ise bu durumun üstesinden gelebilmek amacıyla bir süre boyunca ciddi bir çaba gösterdi (Utbî, 1858, s. 207). Bektüzün, Gaznelilerde yaşanan taht mücadelesinden doğan güç boşluğunun ve bahsi geçen ikilinin birbirinden ayrı tutulması gerekliliğinin bir neticesi olarak, Horasan'a sipehsâlâr (başkomutan) olarak atandı (997) (Beyhakî, 2019, s. 608; Cûzcânî, Vol. I, 1970, s. 49; Utbî, 1858, s. 206; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VII, s. 488; en-Nüveyrî, 2004, C. XXV, s. 222; Gerdîzî, 2006, s. 236; Usta, 2013, s. 276; Merçil, 1989, s. 14; Zeki, 2020, s. 65). Ancak bununla birlikte, Bektüzün'ün Nişâbur'a giderek

⁴ Cûzcânî'ye göre (II) Mansûr b. Nuh Buhara'dan çıktıktan sonra Amul'e çekilmiştir. (Cûzcânî, Vol. I, 1970, s. 48).

⁵ Aydın Usta'ya göre, iki taraf arasındaki anlaşmazlığın sebebi Faik'in 992 yılında Buhara'ya düzenlediği sefere dayanmaktaydı. Bektüzün bu sırada Fâik'e engel olmuş, hatta onu kovalamış, Fâik ise bu olayı hiçbir zaman unutmamıştı. (Usta, 2013, s. 276).

bölgeden uzaklaşması Faik ile sorunlarını nihayete erdirmeydi. Zira iki taraf bu defa Horasan'daki çatışma dolayısıyla karşı karşıya geldi. Fâik'in hususi çabalarıyla Simcûrilerden Ebû'l-Kâsım Simcûr, Bektüzün'ün üzerine gitmesi ve Horasan'ı onun elinden alması noktasında teşvik ediliyordu. Bu çabaların neticesinde, Ebû'l-Kâsım, çevresine topladığı askerlerle birlikte Bektüzün üzerine yürüyüşe geçti. İki taraf Nîşâbur önlerinde karşı karşıya geldiklerinde Bektüzün'ün girişimleriyle geçici bir sulh akdedildi. Barış çok uzun sürmedi, zira Horasan şehirlerini ele geçirmek isteyen ve Fâik'in teşvikiyle harekete geçen Ebû'l-Kâsım yapılan anlaşmaya riayet etmedi. Bunun neticesinde, H. 388 yılı Rebiülevvel ayında (M. Mart/Nisan 998) Bektüzün ile Ebû'l-Kâsım arasında ciddi bir muharebe yaşandı. Bektüzün burada muzaffer olunca Horasan'daki hâkimiyeti pekişmiş oldu (Utbi, 1858, s. 218-221; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VII, s. 494; Usta, 2013, s. 277-279).

3. Gazneliler ve Sâ mânîler Arasındaki Müzakereler

Gazneli Mahmûd'un kardeşiyle mücadelesinin sona ermesi, (II) Mansûr b. Nuh'un iktidarı devralarak Karahanlılarla yaşanan Buhara meselesini hallederek Bektüzün'ü Horasan'a ataması, iki gücün karşı karşıya gelmesi öncesi son siyasi gelişmelerdi. Kardeşi İsmâil'i mağlup ederek iktidarı devralan Gaznelî Mahmûd açısından Sâ mânîlerle alakalı en büyük sorun Bektüzün meselesiydi. Zira Mahmûd ve babası Sebük Tegin 384 yılı Şevval (Kasım-Aralık 994) ayında şimdiki Sâ mânî emîrinin babası Nuh b. Mansûr ile birleşerek Horasan'da hâkimiyet tesis etmek isteyen Simcûr'a karşı ciddi bir mücadele vermiş ve onun bölgedeki gücünü kırmayı başarmışlardı. Gaznelilerin burada aldığı galibiyet neticesinde Mahmûd Horasan Sipehsâlâr'ı olurken, kendisine Seyfûddele babası Sebük Tegin'e ise Nâsırü'd-Din unvanı verilmişti (Cûzcânî, 1970, Vol. I, s. 75). Mahmûd bölgeye atandığı yıl itibariyle Nîşâbur'da kalarak görevini bırakmadığı gibi, yalnızca kardeşiyle mücadele safhasında bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştı (Bosworth, 1963, s. 45). Yeni Sâ mânî emîri (II) Mansûr'un Horasan'daki iktidar boşluğundan istifade ederek bölgeye Bektüzün'ü atamasını hiçbir şekilde kabullenmeyen Mahmûd, askerî bir faaliyette bulunmadan önce şikâyetini iletmenin daha uygun olduğunu düşünerek Buhara'ya elçi gönderdi.

Kaynaklara yansıdığı kadarıyla Mahmûd'un Horasan'a fiili olarak yürümesinden evvel Gaznelilerden Sâ mânîlere iki, Sâ mânîlerden Gaznelilere ise bir elçi gönderilmişti. Bunlardan ilkinde Sultan Mahmûd vakit kaybetmeden Belh'e gelerek Sâ mânî emîri (II) Mansûr b. Nuh'a babasının vefatına rağmen kendisini yeni emîr olarak tanıdığını ve devletin menfaatleri doğrultusunda çalışacağını belirterek, Horasan'ın kendisine yeniden verilmesi gerektiğini ifade etti (Utbi, 1858, s. 224; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VII, s. 494). Sâ mânî emîri ise kendisine gelen mektuba yanıt olarak Seyyid Ebû'l-Hasan adlı elçisini göndererek mukabelede bulunurken, Mahmûd'a, Tirmiz, Belh, Büst ve Herat'ın verildiğini söyledi. Emîr ayrıca Horasan'a atanmış olan Bektüzün'ün oldukça dindar ve kendisi için muhlis bir hizmetçi olduğunu, herhangi bir mazeret olmadan onu görevden almanın doğru da olmayacağını belirtiyordu (Utbi, 1858, s. 224; İbnü'l-Esîr,

1987, C. VII, s. 494; Merçil, 1989, s. 14; Usta, 2013, s. 281).⁶ Sâ mânî emîrinin bu hususta tavrı netti ve Beyhakî'nin ifadesiyle onun meyli her halükarda Bektüzün'e idi (Beyhakî, 2019, s.608) İlk heyetten istediği neticeyi alamayan Gazneli Mahmûd bu defa Ebû'l-Hasan Hamûlî'yi (II) Mansûr b. Nuh'a göndermeye karar verdi. Elçi Hamûlî, Mahmûd'un Horasan'a dair alâkasını ikrar ederek, bölgenin kendisine verilmesi gerektiğini aşikâr bir şekilde ifade ettiyse de istediği yanıtı alamadı. Hatta Utbi'ye göre, (II) Mansûr b. Nuh Gazneli emîrinin gönderdiği elçiyi vezir yapacağı vaadiyle geri dahi göndermezken, İbnü'l-Esîr de yine bu minvalde Sâ mânîler tarafından Mahmûd'a yanıt verilmediğini ifade etmektedir (Utbi, 1858, s. 224; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VII, s. 494; Merçil, 1989, s. 14; Usta, 2013, s. 281; Ferishta, 1908, s. 35).

İki taraf arasındaki elçi teâtisi İslâm kaynaklarına bu şekilde yansırken, Mahmûd'un Horasan'ı aldıktan sonra Kâdir-Billâh'a gönderdiği mektubun bir kısmında yaşananları doğrulayan ifadeler mevcuttur.

"Emîrül-mü'minîn imam Kadir'i (ömrü uzun olsun) bizim efendimiz ve liderimiz yapan Allah'a hamd olsun. O halife ki halis bir nesepten, mukaddes bir soydandır ve Allah onu yeryüzünün en önemli görevi olan kendi halifeliliğiyle görevlendirmiştir. Allah onun kudretini yüceltmiş, kaderini kendi iradesine hizmetkâr kılmıştır. Onun sancağına isyan eden çabucak zelil olur ve mateme gark olur. Buna karşılık çağrısına itaat eden dostlarının okları oklar içinde kazananlar olup, çabaları muvaffakiyetle neticelenir. Bu Allah'ın âdetidir, onun kanununda bir sapma bulamazsın.⁷ Efendimiz emîrül-mü'minîn (Allah onun ömrünü uzun etsin) Sâ mânîler'in geçmişte yaptıklarını, onların emirlerine duyulan itaati, kendilerine nasıl saygı duyulduğunu, ülkedeki işleri nasıl tertip edip düzenlediklerini, nihayetinde onların mü'minlerin emîri'ne duydukları saygı, itibar, biat ve bağlılığını hatırlayacaktır. Ancak her makama layık olan dindar Sâ mânî emîrleri hayatını kaybedince, geride kıymetsiz kimseler kaldı ki, işte bu geriye kalanlar kendilerini sadakat halkasının dışına attılar ve emîrül-mü'minîn ile bağlarını koparttılar.⁸ Horasan'da okunan hutbelerden Mü'minlerin emîri'nin adını kaldırdıkları yetmezmiş gibi adaleti tesis etmek, fesadı ve günahı kaldırmak amacıyla verilen emirlere de itaatsizlik etmeye başladılar. Onların sebep olduğu fesat ülke topraklarını ve bu toprakların sakinlerini zelil ettiği gibi, adaletsizlikleri ise halkın yıkımına sebep oldu. Allah'ın, Efendimiz emîrül-mü'minîn'e (Allah onun ömrünü uzun etsin) hizmet etmemiz karşılığında verdiği bu denli kalabalık asker, harp levazımı, silahlar, güç ve böylesine kabiliyetli ve yetenekli süvariler yine bu denli ensâr ve hizmetçi karşılığında onları (Sâ mânîler) yeniden gerçek manada itaate döndürmeyi uygun gördüm.

⁶ Konuya farklı bir açıdan bakan Ferishta'ya göre, Sâ mânî Emîri aslında Bektüzün'ü övüp devlete olan sadakatinden bahsederken Mahmûd'a taş atıyor, Gaznelilerin bağımsız bir devletmiş gibi hareket etmesini Bektüzün'ün sadakati üzerinden eleştiriyordu. (Ferishta, 1908, s. 34).

⁷ Onun kanununda bir sapma bulamazsın - *وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا* / Fatır-43.

⁸ Sultan Mahmûd burada muhtemelen Sâ mânîlerin Halife et-Tâi'nin ölümünün ardından yeni Halife Kâdir-Billâh'ı tanımamış olmasını kastetmektedir. İtaatsizlik meselesi hakkında bk. (Usta, 2013, s. 274-275; Bosworth, 1963, s. 28-29).

Aksi takdirde benim için en mühim mesele olan efendimizin (Allah onun ömrünü uzun etsin) unvanını koruma hususunda başarısız olurum. Bu hususta Mansûr b. Nuh'a çağrıda bulunarak onu hemen tüm gücümle uyardım ancak kendisi bu hürmetkâr tembihlere kulak asmadığı gibi bunlara iltifat da etmedi". (es-Sâbî, 1919, C. IV, s. 342; Trans., Vol. VIII, s. 367).

Geneli itibariyle metinde görüleceği üzere, Sultan Mahmûd, Sâ mânîlerin eski emîrlerini överken, (II) Mansûr b. Nuh'u isim vererek doğrudan eleştirmektedir. Eleştiriyi kendisiyle Mansûr arasında yaşanan Horasan sorunu üzerinden değil hilafete itaatsizlik meselesinden yapan sultan, belli ki bu yolla Horasan'da gerçekleştirdiği askerî faaliyeti de hilafet nezdinde meşru bir zemine çekme derdindedir. Zira ikili arasındaki sorun sanki Horasan'da okunan hutbelerden halifenin adının kaldırılmasıymış gibi gösterilirken, Mansûr'un "doğru yola" ulaşması için yapılan uyarıları da dikkate almadığı açıkça ifade edilmektedir. Meselenin diğer bir yönünü irdeleyen İslâm tarihi araştırmacısı Bahattin Kök'e göre, mektup içerisinde halife için kullanılan ibareler oldukça ağırbaşlı ve hususidir. Sultanın kendisi her ne kadar güçlü bir devletin lideri olsa da halifeye olan saygısını elden bırakmayarak, bunu kullanılan ibarelerle oldukça açık bir şekilde belli etmektedir (Kök, 1998, s. 117-126).

Kronolojik aktarımın terk edilmediği, Abbâsî hilafetine bağlılıktan itaatsizliğe uzanan yolun özetlenerek aktarıldığı mektupta, dikkat çeken bir diğer husus "onun sancağına isyan eden çabucak zelil olur ve mateme gark olur. Buna karşılık çağrısına itaat eden dostlarının okları oklar içinde kazananlar olup, çabaları muvaffakiyetle neticelenir" ibaresidir. Görülen o ki Sultan Mahmûd, Sâ mânîlerin halifeyi tanımamalarını isyan olarak niteleyerek bu türden kimselerin mağlup olacağını söylerken, kendisini isyancıları bastırarak muvaffak olanlar sınıfına dâhil etmektedir. Elbette muvaffak olanların meşruiyetini perçinlemek isteyen sultan, "Horasan'da okunan hutbelerden Mü'minlerin emîri'nin adını kaldırdıkları yetmezmiş gibi adaleti tesis etmek, fesadı ve günahı kaldırmak maksadıyla verilen emirlere de itaatsizlik etmeye başladılar" ibaresini kullanarak, Sâ mânîlerin halifeye itaatsizlik ettikleri yetmezmiş gibi, fesadı da yaydıklarını beyan etmektedir. Şüphesiz nizamsızlık, nizamı gerektirdiği gibi; itaat dairesi dışına çıkmış kimselerin itaati de şifahen, olmuyorsa cebren olmalıydı. Üstelik asinin yeniden itaat dairesine çekilmesi, çocukluğundan beri güçlü bir dinî itikada sahip olduğu zikredilen, bu uğurda mücadele etmekten sakınmayan bir sultan için, tartışmasız ve kaçınılmaz bir görevdi. Kaldı ki bu durumu açık yüreklilikle dile getiren Sultan Mahmûd, bu şekilde davranmaması durumunda başarısız addedebileceğini, yapılanın mecburiyetten kaynaklandığını dile getirmektedir. O halde sultan, yaptığı işin siyasî değil dinî bir vecibe olduğunu hatırlatarak, eylemini doğrudan el-Kâdir Billâh'ın otoritesinin devamının mecburiyetine bağlamakta, meseleye bu yönüyle kutsiyet kazandırmaktadır.

4. Horasan'ın Sultan Mahmûd Tarafından Alınması

(II) Mansûr b. Nuh'un Kâdir-Billâh'ın halifeliğini tanımayarak hareket etmesini siyaseten oldukça güçlü bir delil olarak ustaca kullanan Sultan Mahmûd, tek çözüm olan askerî mücadele için hazırlıklara başlamış bulunuyordu. Ancak tam bu süreçte

mektubun ve kaynakların üzerinde uzlaşısı halinde olduğu bazı yeni siyasî gelişmeler yaşandı. Mektupta ifade edilenlere göre:

“(Bundan sonra) Süvarilerden, piyadelerden bir grup asker, yine bunlar yanında silahlandırılmış ciddi bir kalabalık, yakın maiyeti ve kendisine tabi memleketlerdeki dalâlet ehlerinden bir grup insanı bir araya getiren Mansûr b. Nuh, Buhara’dan yola koyuldu. Onun ileri görüşsüz planlarından ve kötü uygulamalarından mütevellit askerleri kendisinin çeşitli uzuvlarını kestiği gibi gözlerine de mil çekerek kardeşi Abdülmelik’i yeni melik olarak kabul ettiler. Ben âdetim olduğu üzere yeni seçilen hükümdara da bir heyet göndererek onu derhal efendimiz emîrû’l-mü’minîn’e (ömrü uzun olsun) itaat etmeye davet ettim. Ancak benim gönderdiğim bu heyet Abdülmelik’i abisi gibi daha itaatsiz, isyankâr, inatçı ve uzlaşılmaz bir hale getirdi.” (es-Sâbî, 1919, C.IV, s. 342-343; Trans., Vol. VIII, s. 368).

Sultan Mahmûd’un ifade ettiğine göre, Sâmânî Emîri (II) Mansûr b. Nuh kendisine yapılan uyarıları dikkate almadığı gibi ordusunu toplayarak Buhara üzerinden yürüyüşe geçmiş, ancak askerleri tarafından azledilerek yerine Abdülmelik yeni emîr ilan edilmiştir (Zeki, 2020, s. 65). Bu süreçte yaşananlar sultanın ifadelerine uygun gerçekleştiği gibi, mektup oldukça doğal şekilde teferruat bakımından daha az muhtevaya sahiptir. İslâm kaynaklarına göre, (II) Mansûr b. Nuh ile yapılan müzakerelerden hiçbir şey elde edemeyeceğini anlamış olan Sultan Mahmûd, Belh’ten yola koyularak Nîşâbur’a doğru yürüyüşe geçti. Bu sırada şehirde bulunan Bektüzün ise Gazneli ordusuna hiçbir surette mukavemet edemeyeceğini düşünerek şehri terk ettiği gibi, Nesâ ve Bâverd’e çekilerek (II) Mansûr b. Nuh’tan yardım talep etti (Gerdîzî, 2006, s. 237). Bektüzün’ün şehri terk etmesinden sonra Nîşâbur’u rahatlıkla ele geçiren sultan, böylece, geçmişte bulunduğu şehirde yeniden hâkimiyet tesis etmiş oldu. Bu sırada Bektüzün’ün yardım talebine olumlu yanıt veren (II) Mansûr b. Nuh da Buhara’dan topladığı orduyla Nîşâbur’a doğru yola koyuldu. (II) Mansûr’un üzerine yürüdüğünü duyan Sultan Mahmûd ise kısa süre önce ele geçirdiği şehri terk ederek Merverrûd’a çekildi.⁹ Sâmânî emîri de önce Merv’e ardından Serahs’a gitti ki; kısa süre önce Sultan Mahmûd’un önünden kaçmış olan Bektüzün vakit kaybetmeden (II) Mansûr’un yanına geldi (Cûzcânî, 1970, Vol. I, s. 49-50; Utbi, 1858, s. 228-230; Beyhakî, 2019, s. 608; İbnü’l-Esîr, 1987, C. VIII, s. 3; Merçil, 1989, s. 15; Usta, 2013, s. 282; Ferishta, 1908, s. 35).

Sipehsâlâr Bektüzün, Sâmânî Emîri (II) Mansûr b. Nuh’un yanına vardığı zaman burada eski hasımlarından Fâik ile görüşme fırsatına da kavuşmuştu. İkili burada yaptıkları görüşmelerin ardından emîre karşı duydukları öfkeyi dile getirerek birbirlerine bu durumdan duydukları şikâyetleri ifade ettiler. Utbi’ye göre, emîrin Bektüzün’e ilgisizliğinden (Utbi, 1858, s. 230-231); Beyhakî’ye göre, Mahmûd’a olan alaka ve meylinden (Beyhakî, 2019, s. 608); diğer müverrihlere göre ise, genel adaletsizliklerinden dolayı (II) Mansûr’un azledilmesi hususunda ikili arasında bir

⁹ Utbi’ye göre, Sultan Mahmûd kendisine karşı yola koyulan Sâmânî ordusunu her halükarda yenebileceğini biliyordu ancak (II) Mansûr b. Nuh’un kullanıldığını düşündüğü için Zagul Köprüsü civarına çekilmeyi tercih etti (Utbi, 1858, s. 224).

uzlaşa sağlandı (Gerdîzî, 2006, s. 237; Cûzcânî, 1970, Vol. I, s. 50; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VIII, s. 3; en-Nüveyrî, 2004, C. XXV, s. 223). Bu doğrultuda hareket eden komutanlar emîri bir hileyle davet ettikleri sarayda tutuklayarak 12 Safer 389 Perşembe günü (2 Şubat 999) gözlerine mil çektiler. Hemen ardından onun yerine oldukça küçük yaşta olan kardeşi Abdülmelik b. Nuh'u geçiren kumandanlar, dolaylı yoldan devlet içerisinde kontrolü de ele geçirmiş oldular (Gerdîzî, 2006, s. 237; Beyhakî, 2019, s. 608; Utbi, 1858, s. 231; en-Nüveyrî, 2004, C. XXV, s. 223; Cûzcânî, 1970, Vol. I, s. 50; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VIII, s. 3; ez-Zehebî, 1992, C. XXXIX, s. 25; Merçil, 1989, s. 15; Usta, 2013, s. 282; Ferishta, 1908, s. 35).

(II) Mansûr b. Nuh'un azledilmesi sonrası Sultan Mahmûd duruma oldukça içlermiş ve mezkûr komutanlardan intikam almak maksadıyla harekete geçmiştir (Gerdîzî, 2006, s. 237; Beyhakî, 2019, s. 609; Utbi, 1858, s. 232; Cûzcânî, 1970, Vol. I, s. 50). Halifeye yazılan mektupta buna dair hiçbir bilgi olmadığı gibi, yazılanların aksine, Mahmûd'un iktidarı kaybeden (II) Mansûr'a da gayet menfi hislerle yaklaştığı oldukça aşikârdır. O halde kaynakların ifade ettiği intikam meselesi kuvvetle muhtemel Mahmûd'un istediklerini elde edebilmek maksadıyla kullandığı siyasî bir bahanedir. Her halükârda intikam niyetiyle harekete geçen Gazneli emîri, Merv'e gelerek burada beklemeye koyuldu. Bu sırada onun gücünden çekinen ve başa geçen Abdülmelik'in küçük yaşta olmasından yararlanarak gücü elinde toplayan Fâik ile Bektüzün ise, meseleyi savaşız halletmek maksadıyla elçiler vâsıtasıyla çeşitli girişimlerde bulunmaya başladılar. Sultan Mahmûd ilerleyen zamanlarda yaşanacakları tahmin etse de, tarafına iletilen sulh teklifini kabul etmeyi uygun gördü. Zira babasının Pendnâme'de kendisine tavsiye ettiği en önemli kaidelerden biri " önce meseleyi dikkatlice düşünmeli ve eğer dostça anlaşma mümkünse, kâfirler ile savaşın dışında, harbe meyil etmemelisin" idi (Merçil, 1975, s. 203-233). Varılan anlaşmaya göre, Nişâbur ve Horasan Bektüzün'de kalacak, Belh ve Herat ise Mahmûd'a verilecekti (Gerdîzî, 2006, s. 237; Beyhakî, 2019, s. 609; Utbi, 1858, s. 2 35; Cûzcânî, 1970, Vol. I, s. 51). Müzakerelerin ardından 26 Cemaziyelevvel 389 (M.15 Mayıs 999) Pazartesi günü geri dönmek maksadıyla yürüyüşe geçen Sultan Mahmûd, anlaşmadan evvel tahmin ettiği üzere, kısa süre içerisinde olumsuz haberler aldı. Muhtemelen yaşanacaklardan dolayı geride bırakılan Nasr b. Nâsîrüddevle, Zeydî imamlarının çabaları sonucunda Deylem coğrafyasından güneye dağılan hanedanlardan olan Ziyarîlerden Dârâ b. Kâbus tarafından teşvik edilen bazı yağmacılar ile sorunlar yaşıyordu. Yağmacılar geride kalan Gazneli birliklerinin mallarını yağmalamaya başlarken, Nasr bundan dolayı yolda olan abisine haber göndererek ondan yardım talep etti (Gerdîzî, 2006, s. 237; Beyhakî, 2019, s. 609; Utbi, 1858, s. 235-236; Cûzcânî, 1970, Vol. I, s. 51).

Kaynaklar yaşananları buraya kadar büyük ölçüde müşterek bir şekilde anlatırken, çalışmanın ana unsuru olan mektup, sürecin akabinde meydana gelen muharebeyle alakalı tafsilatlı bazı bilgiler ihtiva etmektedir. Burada ifade edilene göre, olayın gidişatı ve yaşananlar şu şekildedir:

“Ben bu halde 27 Cemaziyelevvel 389’da (16 Mayıs 999) Merv’e ulaştım.¹⁰ Merv ki, Abbâsilere dair ilk söylentilerin başladığı Emevî bid’atının da nihayete erdiği uğurlu bir şehirdir. Burada teçhizat mükemmel, saflar intizamlı ve hazırlıklarım tamamlanmıştı. Efendimiz emîrû’l-mü’minîn’in kulu olan kardeşim Nâsır b. Nâsırüddeve ve’-d-Dîn’i 10 bin asker ve otuz fil ile birlikte sağ kanada yerleştirirken; sol kanada 12 bin süvari, Nâsır’ın geriye kalan tüm gulâmları ve kırk fil yerleştirdim. Ben de cesur bir şekilde efendimiz emîrû’l-müminîn’e sadık, korkusuz ve düşmana karşı azmi değişmez bir kalple merkezdeki yerimi aldım. Benimle birlikte 10 bin süvari, kılıçlı, okçu, zırh ve kalkan taşıyıcıları bulunuyor olup yetmiş de fil vardı. Bu sırada Abdülmelik b. Nuh ortaya çıktı ki, ordusunun sağ ve sol kanadında onun yanlış yola sevk ettiği kişilerden biri olan Bektüzün bulunuyorken; baş zalimlerden biri olan Fâik, İbn Simcûr ve onun dalâletine ortak olan bir kısım kimse ellerindeki silahlarla muharebeye hazır dılar. Muharebe patlak verince tüm taraflar ve kılıçlar birbirleriyle çarpıştı, onun ateşinin alevleri yükseldi ve darbeleri birbirine karışan süvariler birbirleri üzerine hücum ettiler. Bu sırada her yerde kılıç darbelerinin miğferlere, ok sağanağının zırhlıkahramanların gözlerine yağdığı görülüyordu. Allah bu yaşananların akabinde düşman süvarilerini süpüren, üzerlerine atılarak kılıçlarını onların kanıyla doyuran dostları için zafer rüzgârları estirdi. Mağlup olan düşman ordusu ardında kahramanlarından ve süvarilerinden müteşekkil 2 bin ölü, ordunun önde gelen isimlerinden iki bin beş yüz esir bırakırken; sadık birlikler firar edenleri takibe devam etti. Yakaladıklarından bir kısmını kılıçtan geçiren birlikler kalanları da güneş batıp gecenin karanlığı yaşananları aşikâr edene kadar esir edip yağma ve talan ettiler. Bunun ardından sadık birlikler ellerinde yağmalardan elde ettikleri her türlü değerli malla birlikte oldukça talih ve emniyetle sayılarında azalma olmadan hatta tek bir adam dahi kaybetmeden ordugâha geri döndüler”. (es-Sâbî, 1919, C. IV, s. 343-344; Trans., Vol. VIII, s. 368-369).

Sultan Mahmûd düzgün bir şekilde tanzim ettiği ordusuyla Sâ mânîleri oldukça ciddi bir hezimete uğratmış, mağlup ettiği orduyu arkasından gönderdiği askerlerle de takip ettirerek zaferini taçlandırmıştır. İbnü’l-Esîr yaşanan muharebenin ardından Bektüzün’ün Nîşâbur’a, Faik ve Abdülmelik’in ise Buhara’ya; Gerdîzî, Bektüzün’ün Buhara’ya; Cûzcânî, Sâ mânî emîrlerinin Buhara’ya; Beyhakî, Bektüzün’ün Buhara’ya; Utbi, Abdülmelik ve Fâik’in Buhara’ya Bektüzün’ün ise Nîşâbur’a gittiğini ifade etmektedir (Gerdîzî, 2006, s. 237; Beyhakî, 2019, s. 610; Utbi, 1858, s. 237; Cûzcânî, 1970, Vol. I, s. 51; İbnü’l-Esîr, 1987, C. VIII, s. 3). Anlaşılan o ki son durağı her halükârda Buhara olan Bektüzün, mağlubiyet sonrası evvela Nîşâbur’a gitmiş, ancak Sultan Mahmûd tarafından yetkilendirilerek peşinden gönderilen Arslan Cazib tarafından

¹⁰ Burada verilen tarih diğer kaynakların Sultan Mahmûd’un ayrılmasıyla alakalı verdiği tarihten yalnızca bir gün sonrasına tekabül etmektedir. O halde sultan muhtemelen şehirden ayrıldıktan saatler sonra geri davet edilmiş, ertesi gün de şehre geri dönmüştür. İbnü’l-Esîr ise muharebe tarihinin aynı ayın sonuna tekabül ettiğini ifade etmektedir. (İbnü’l-Esîr, 1987, C. VIII, 1987, s. 3).

hiçbir zaman boş bırakılmayarak nihayetinde Horasan dışına atılmıştır (Merçil, 1989, s. 15).

Mektupta görüldüğü üzere, zaferini Allah'ın nusretine bağlamayı ihmal etmeye sultan, Merv şehrini Abbâsî ihtilali üzerinden Emeviler ile ilişkilendirerek tarihî bilgisini ustaca kullanmaktadır. Emevîleri bid'at Abbâsîleri ise bid'atı ortadan kaldıran güç şeklinde niteleyen sultan, bu duruma ön ayak olan Merv şehrini ise yalnızca bu yüzden uğurlu olarak kabul etmektedir. Mahir bir lisan ile Abbâsî-Emevî karşıtlığı üzerinden kendisinin Sâ mânî mücadelesini de betimlemiş olan Sultan Gazneli Mahmûd, hasmıyla mücadeleye Merv'den başlayacağına dikkat çekerek bid'at ile mücadelenin sürdüğü vurgusunu yapıyor olsa gerektir. Yapılan siyasî/dinî betimlemeler hariç, şüphesiz maddi unsurlar hakkında da bilgi veren mektup; muharebede kullanılan kılıç, ok, miğfer, fil, kalkan gibi çeşitli araç gereçleri de satır aralarında kullanması hasebiyle önem arz etmektedir. Kullanılan askerlerin sayısı ve safların düzeni gibi önemli bilgileri halifeye bildiren sultan, bu sayede konunun bu yönünü çalışmak arzusunda olan kimselere de çeşitli bilgiler sunmaktadır.

Tarihî bilgiye geri dönecek olursak, Bektüzün'ün kovulması Sâ mânîler adına bölgedeki son direnişin kırılması ve Horasan'ın Gaznelilerin eline geçmesi anlamına geliyordu. Sultan Mahmûd ise tesis ettiği hâkimiyetin akabinde vakit kaybetmeden Halife el-Kâdir Billâh adına hutbe okutmaya başladı (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 2013, C. XVIII, s. 116; Tağrıberdî el-Atâbekî, 1932, C. IV, s. 389; İbnü'l-Esîr, 1987, C. VIII, s. 4; Palabıyık, 2002, s. 72). Gazneli Sultanı bu durumu mektubunun sonlarında beyan etmiş ve halifeye gönderdiği mektubunda şu ifadeleri kullanmıştır:

“Mektubu kaleme aldığım şu anda Allah Horasan'ın tüm kapılarını Emîrül-mü'minîn'e açtı ki, şimdi buradaki hutbelerde onun isminin okunması hususunda rekabet yaşanıyor, insanlar hak kelimeler üzerine hemhal oluyorlar. Ayrıca, bölge alındıktan sonra Allah'ın lütuf ve inayetiyle ihtidaya ulaştıran Mü'minlerin emîri'nin fermanı olmaksızın hiçbir şekilde tasdik, ilga; bağlayıcı veyahut serbesti tanıyan bir karara imza atmadık. Hiçbir iyiliği zayi etmeyen; her ne kadar ertelemiş de olsa hiçbir kötülük sahibini de cezasız bırakmayan, lütuf sahibi ve cömert Allah'a hamdolsun. O Allah ki, hiçbir güç onun gücüne eşdeğer değildir ve onu kudreti her şeyin üzerindedir; hiçbir zalim onun intikamına direnemez. Emîrül-mü'minîn İmam Kâdir Efendimiz, bu büyük fetihten istifade etmenizi temenni ederim, zira bu zaferin zaman karşısında önemi oldukça açıktır”. (es-Sâbî, 1919, C. IV, s. 344; Trans., Vol. VIII, s. 369-370).

Mektupta yazılanlardan da anlaşılacağı üzere, Sultan Mahmûd, Horasan'ın ele geçirilmesinden sonra Halife Kâdir adına hutbe okunduğunu hatta onun isteğine muhalif hiçbir iş yapılmadığını açıkça ifade ederek, kendisine tam manada itaat ettiğini bildirmektedir. Halife Kâdir-Billâh da kendisine gösterilen bu saygı ve bağlılık karşısında Sultan Mahmûd'a hil'at göndererek ona *Yemînüddeve ve'l-emînü'l-mille* ve *Veliyyü Emirü'l-mü'minîn* lakaplarını vermiş, bu unvanların neticesinde Gazne'de kutlamalar tertip edilmişti (Utbi, 1858, s. 243; Mirhând, 2019, s. 52; Arslan, 2013, s. 93-106). Sultan Mahmûd böylece kısa süre önce içerisinden neşet ettiği Sâ mânîleri mağlup

ederek gücünü halifeye de onaylatmış¹¹, tesis ettiği meşruiyetle ciddi siyasî hamlelere girişmiştir.

Sonuç

Gazneli Mahmûd açısından Horasan mücadelesi sultan olmadan evvel de görev yaptığı Nişâbur yıllarından 389/999'a kadar sürmüş, mezkûr muharebeyle nihayete ermiştir. Burada elde ettiği galibiyetin ardından hilafetle ilişkilerini de başka bir boyuta taşıyan Mahmûd, Horasan öncesi birkaç şehirden müteşekkil gücüyle yerel bir beylik konumunda olan Gaznelileri muharebe sonrası İslam devletleri içerisinde müstesna bir konuma taşımıştır. Bunun da haricinde, Horasan'ı ele geçirdikten sonra kuzey hududunu nispeten güvenli bir hale getirmenin de rahatlığıyla hareket eden Sultan Mahmûd, bu sayede tarihe nam salmış olan Hindistan seferlerini nispeten daha rahat bir şekilde gerçekleştirebilmiştir. Muharebe, ifade ettiğimiz sebepler itibariyle Gazneliler açısından oldukça olumlu neticeler ihtiva etse de, Sâ mânîler için yıkımın eşiğine gelindiğini de net bir şekilde göstermiştir. Öyle ki kısa süre önce kendi içinden neşet etmiş olan yerel bir gücün karşısında mağlup olmak bir yana, Sâ mânî Emîri (II) Mansûr b. Nuh, Horasan mücadelesi uğruna hâl edilmiş, yerine oldukça küçük yaşta kardeşi getirilmiştir. Bu durum devlet içerisinde söz sahibi olan Bektüzün ve Fâik gibi kimselerin yetkisini arttırdığı gibi, emîrlik makamını ise sadece sembolik bir hale getirmiştir. Merv'de alınan mağlubiyet sonrası küçük yaşta emîr bizzat Fâik'in kontrolü altında bölgeden uzaklaştırılmış, Maverâünnehir coğrafyasına sıkışıp kalan Sâ mânîler kısa süre içerisinde tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Tarihî süreç yukarıda özetlendiği gibiyken, biz bu çalışmada tarihçinin istifade ettiği çeşitli bilgi/belge türlerinden biri olan mektubun diplomatik bir örneğini ortaçağ Türk-İslâm devletlerinden Gazneliler ve Sâ mânîler'in Horasan meselesi özelinde ele almaya çalıştık. İktibas edilen bölümlerden de anlaşılacağı üzere, kendi içerisinde siyasî, dinî ve askerî motifleri barındıran mektup, X. yüzyılın sonlarıyla alâkalı önemli bir gelişmeyi doğrudan tatbik edenlerin ağzından bize ulaştırması hasebiyle önem arz etmektedir. Metin içerisinde peyderpey aktarılan mektup, büyük ölçüde meşruiyeti elde etmek niyetiyle kaleme alınmıştır. Sultan Mahmûd, tıpkı Büveyhî ve Samânîler gibi yaparak girişeceği askerî faaliyet için hilafeti doğrudan izin makamı olarak kullanmamış, faaliyetin nihayete ermesiyle bir nevi "zorunlu meşruiyet beratı" için yaptıklarını Bağdat'a bildirmiştir.

Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus, talep edilen beratın Sâ mânîlerce muktedir olmadığına inanılan ve dışlanan bir halifeden beklendiği gerçeğidir. Zira Halife Kâdir Billâh, Abbâsîlerde sünni fikriyatın müdafaası hususunda önde gelen isimlerden biri olarak kabul edilirken, bu hususun farkında olan Sultan Mahmûd, onun yanına Şafii mezhebi imamlarından olduğu bilinen, devrin önemli fakihlerinden Nişâbur kadılığı da yapmış Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b.

¹¹ Halife el-Kâdir Billâh üzerine makale kaleme alarak mezkûr meseleye değinen Süleyman Genç, Henri Laus'un La Resistance Sunnite eserine dayandığı görüşünde, Sâ mânîleri yenerek hâkimiyeti ele alan Gazneli Mahmûd'un Bağdat'tan yana olmasının neticesinde, halifenin bazı uygulamalarda Büveyhî emîri Bahâüddevle'ye kafa tutabilecek duruma geldiğini beyan etmektedir. Buna örnek olarak da Kâdilkudat'ın halife tarafından atanma yetkisi verilmektedir. Bk. (Genç, 2004, s. 219-243).

el-Heyssem Ebu Ömer el-Bistâmî'yi göndermiştir. Yaptığı tercihle halifeyle ilişkilerin seyrine ve tatbikine önem verdiği anlaşılan Sultan Mahmûd, bunun karşılığında siyasî meşruiyet ve unvanları almayı da bilmiştir. İster dinî ister ise siyasî sebeple olsun, Horasan'da tanınmayan bir halifenin adının yeniden hutbelerde okunması Bağdat açısından oldukça büyük bir kazanımdır.

Bu çalışmayla, Horasan'da hâkimiyet mücadelesi sürecine katkı yapan ilmî bir belgeyi devrin diğer kaynaklarıyla kıyaslayarak aktarmaya gayret ettik. Mektup, araştırmacı ve okuyucuya tarihî sürece doğrudan tecrübe edenin ağzından şahit olma imkânı verirken, yazılanlar detaylı şekilde incelendiğinde, çalışmanın maksadının salt siyasî süreçle sınırlı kalmadığı, kullanılan ibare ve ifadeler üzerinden Sultan Mahmûd'un tarih bilgisi, dinî terminolojiye hâkimiyeti gibi konulara da yer yer değinildiği görülecektir. O halde, mektup çerçevesinde sultanın çeşitli araştırmalara konu olan bazı özelliklerine de yer vermeye çalıştığımız makale, bu yönüyle de Gazneli çalışmalarına katkı yapmayı hedeflemektedir. Bugüne kadar yapılan kıymetli bazı işlerde olduğu gibi, bundan sonra yapılacak çeşitli hususî çalışmalarda da idare edenlerin kimliği, yetenekleri, fikriyatı ve düşünceleri bakımından yapılacak değerlendirmeler, şüphe yok ki tarihî şahsiyetlerin anlaşılmasını kolaylaştıracak ve yol gösterici olacaktır. Makale, bu minvalde yapılacak olan çalışmalara ufak da olsa katkı sağlarsa, maksat hâsıl olmuş olacaktır.

Extended Abstract

Sāmānids and Ghaznavids are important states of medieval Islamic geography. Whereas the Sāmānids emerged in the 9th century, when the power of the Abbasid caliphate began to break down in Khorasan, the Ghaznavids arose from the Sāmānid state. The Sāmānids, a significant power at the time of its establishment, ruled most of the lands under their rule through Turkish governors. Alptekin, one of these governors, laid the foundations of the Ghaznavid state by seizing Ghazni with the Turkish commanders who were with him. Sebüktekin, who came to power a few years after Alptekin's death, took complete control. Although the Ghaznavid-Samāni relations were going well until this period, the Sāmānids' loss of power day by day brought Sebüktekin to the fore. The Sāmānid Amir Mansûr b. Nuh (II), who had problems in the country, called Sebüktekin to get rid of these situations. Sebüktekin and his son Mahmûd defeated the enemies of the Sāmānid amir with their outstanding success here. Sultan Mahmûd was rewarded with the Commander-in-Chief of Khorasan for his achievements here, and he was given the title of Sayf al-Dawla. Sultan Mahmûd, who dominated Khorasan for the first time in this way, became the head of the state after the death of Sebüktekin. In fact, before the death of the Amir of Ghazni Sebüktekin had appointed İsmail as the heir, which disappointed Mahmûd of Ghazni. To reverse this situation, Sultan Mahmûd, who marched against his brother Ismail, defeated him and seized power. During the struggle of Sultan Mahmûd with his brother, Amir Mansûr b. Nuh (II) gave Khorasan to Bektüzün. Sultan Mahmûd objected to this situation and demanded that the region be given to him. Mansûr b. Nuh (II), who responded negatively to Sultan Mahmûd, stated that this would not be true and continued to keep Bektüzün in his post. Sultan Mahmûd realized that no

result could be reached due to the attempts made and organized his army and marched on Bektüzün. Hearing that the Ghaznavids were coming against him, Bektüzün allied with his once rival Fa'iq, unseating Mansûr b. Nuh (II) and replacing him with his younger brother 'Abd al-Malik b. Nuh, who was under the control of Bektüzün and Fa'iq, could also not agree with Sultan Mahmûd, and war between the two sides became inevitable. Sultan Mahmûd, who acted in this direction, gained a clear victory against the Sāmānids. Immediately after his victory, he sent a letter to al-Qādir Bi'llāh and gave information about the events.

Although the letter, which forms the basis of the study, is a political document, it also contains different kinds of information between the lines. The letter is divided into four parts in total, in the first part praise to the creator, in the second part the reason for the expedition, in the third part the details of the war and in the fourth part the results of the victory are conveyed. Expressing that those who make mistakes will be punished in the first part, Mahmûd of Ghazni also states that in the part in which the reason for the expedition is explained, the Sāmānids were once obedient to the caliph, but they have changed recently. In the third chapter, the sultan, says that soldiers dismissed Mansûr b. Nuh (II), declares that 'Abd al-Malik b. Nuh, who replaced him, did not also obey him. In the fourth chapter, the sultan, who talked about the details of the military expedition he organized, summarizes the military situations of both sides and what happened before and after the war. Describing the victory at the end of this chapter, Sultan Mahmûd ends his words by saying that Khorasan under the command of the caliph. As such, the letter, which supports the sources providing information on the subject, also presents an excellent example of the bureaucratic language of the period. With this aspect, the article aims to enter the field of both Sāmānids and Ghaznavid studies and contribute to both areas.

Kaynakça

1. Birinci Elden Kaynaklar

- Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî. (1932). *en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. C. IV, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Ebî Saîd Abdülhay b. ed-Dahhâk b. Mahmûd el-Gerdîzî. (2006). *Zeynü'l-ahbâr*. (A. S. Zeydân, Farsçadan Arapçaya terc.). Kahire: el-Meclîsü'l-Alâ li-Sekâfe.
- Ebî'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed Abdülkerîm b. Abdülvahîd eş-Şeybânî (İbnü'l-Esîr). (1987). *el-Kâmil fi't-tarih*. (M. Y. Dakâkî, thk.). C.VII-VIII, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ebû'l Hüseyin Hilâl b. el-Muhassin b. İbrâhîm es-Sâbî el-Kâtib. (1919). *Kitâbü't-târih*, Zeylû Tecârîbi'l-Ümem İçerisinde, C. IV, Kahire; *Continuation of "The Experiences of The Nations*, Part VIII, Kahire: Fî Zeylû Tecârîbi'l-Ümem.
- Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî (2019), *Târih-i Beyhakî*. (N. Lügal, çev., H. Kırilangıç, haz.). Ankara: TTK Yay.
- Hâfız Ebubekir Ahmed b. Alî el-Hatîb el-Bağdâdî. (1986). *Târîhu Bağdâd*. C. I, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye
- Hâfız Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz et-Türkmânî ez-Zehabî. (1992). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, C. XXXIX, (Ö. A. Tedmürî, thk.). Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- İbn Kuteybe. (2017). *Halifeler ve siyaset el-imâme ve's-siyâse*, Çev. Kadir Erbil, İstanbul; Ma'ru'f Yay.
- Maulânâ Minhaj-Ud-Dîn Abû-Umar-ı 'Usman (Cûzcânî). (1970). *Tabakât-ı Naşirî*. (M. H. G. Raverty, trans.). Vol. I, New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation.
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând. (2019). *Ravzatu's-safâ (Gazneliler)*. (E. Göksu, terc ve not.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu b. Abdullah Sıbt İbnü'l-Cevzî. (2013). *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân*, C.XVIII, Beyrut: Dârü'l-Risâletü'l-Âlemiyye.
- Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî (2004), *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*, C. XXV, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Utbi. (1858). *The kitab-ı Yamini*. J. Reynolds, trans.). Paris: W.H. Allen and CO.

2. Araştırma/İnceleme Eserler

- Akkuş, M. (2019). Gazneli Mahmud'un mutasavvıflarla ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (45), 353-369. DOI: 10.21563/sutad.636253
- Arslan, İ. (2013). İlk Türk İslâm devletleri'nin Abbâsî hilâfetiyle münasebetleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (27), 93-106. Erişim Adresi: <https://docplayer.biz.tr/14393154-Ilk-turk-islam-devletleri-nin-abbasi-hilafetiyle-munasebetleri-the-relations-of-first-turkish-islam-states-with-abbasid-caliphate-ihsan-arslan.html>
- Bosworth, C. E. (1963). *The Ghaznavids*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Genç, S. (2004). Halife el-Kâdir döneminde Bağdat'ta yaşanan dinî-siyasî hadiseler ve onun sünnî siyaseti. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 219-243. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marife/issue/37813/436629>
- Hodgson, M. G. S. (2017). *İslâm'ın serüveni*. C. I, (B. Ersöz, çev.). Ankara: Phoenix Yay.
- İzzetullah, Z. (2018). *Gazneli Mahmud'un dinî siyaseti*. (Doktora Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=fS4sqEZr79C_n60Rk6MjFULtztS k6eMHf6tkpcFsc1mpGakopn_t93qW8l7xqsgR
- İzzetullah, Z. (2020). *Horasan'da hâkimiyet mücadelesi (821-1005)*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

- Kök, B. (1998). Gazneli Mahmut'la Abbasî Halifesi el-Kadir arasındaki ilişkiler. *Ekev Akademi Dergisi*, 1 (2), 117-126. Erişim Adresi: http://isamveri.org/pdfdrgr/D01777/1998_2/1998_2_KOKB.pdf
- Kuwayama, S. (2000). Historical notes on Kāpīšī and Kābul in the sixth-eighth centuries, *ZINBUN*, 34(1), 25-77.
- Ferishta, M. K. (1908). *History of the rise of the Mahomedan power in India*. (J. Briggs, trans.). Vol. I, Calcutta: R. Cambay & CO.
- Merçil, E. (1975). Sebüktegin'in pendâmesi (tanıtma, Farsça metin ve Türkçeye tercümesi). *İslâm Tetkikleri Dergisi*, 6 (0), 203-233. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuislamtd/issue/1195/14037>
- Merçil, E. (1989). *Gazneliler devleti tarihi*. Ankara: TTK Yay.
- Nâzım, M. (1931). *The life and times of Sultân Mahmūd of Ghazna*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palabıyık, H. (2002), *Valilikten imparatorluğa Gazneliler devlet ve saray teşkilatı*. İstanbul: Araştırma Yay.
- Usta, A. (2013). *Türklerin İslamlaşma serüveni Sâmânîler*. İstanbul: Yeditepe Yay.
- Usta, A. (2020). *Türkler ve İslâmiyet ilk Müslüman Türk devleti: Sâmânîler*. İstanbul: Yeditepe Yay.